Böyük Alim və Adam

168

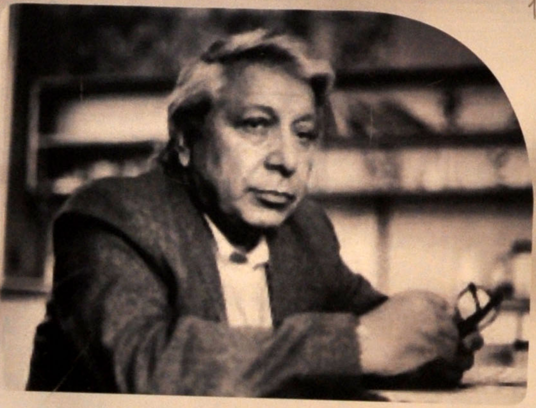

Sonuncu ifadəni də böyük hərflə yazmağımı qəribçiliyə salmamalı...
Nədən ki, xalq deyir: "Alim olmaq asandır, adam olmaq çətin"...
Həm də ona görə ki, söhbət bir vaxtlar sadə xalq kütlələrinin də yaxşı tanıyıb hörmət-izzətlə qarşıladığı, məşhur jurnalist və publisistlərin "insani münasibətlər istedadı", "ziyalılıq meyarı", "millilik mücəssəməsi" kimi öydüyü, yüksək səviyyəli dostlarının "Sirri-Xuda" adlandırdığı Xudu Məmmədovdan gedir.

Böyük xalq elə deyir, mətbu tanışları və elitar dostları belə buyurub, mənciyəz də ərz edim ki, peşələr, sənətlər, əməllər içərisində "adamlıq" işindən çətini, "insanlıq" iksirindən mürəkkəbi yoxdur; bu zəllə "məsələ"dən kəm-kəsirlik neçə-neçə "kəllə", "fenomen", "ensiklopediya" yarlıqlı alimin xalqi şan-şöhrət kürəyini yerə vurub, "milli ziyalı" adını bada verib, ictimai-məhəlli reputasiya kələyini kəsib...

Xudu Məmmədov əsl elm-alim aləmi haqda yaranmış bu "helmi" gümanı, neqativ "pleyada"nı durdurmağa çalışanlardan biri, öz hədsiz səmimiyyəti, söhbət-ülfətcilliyi, hərdən qələmə aldığı, bəzən bədahətən dediyi neçə-neçə bayatı nümunələrilə, bəlkə də, birincisi oldu; məsələn:

Elim köməyim olsun,
Əlim köməyim olsun,
Xalqa yük olaramsa,
Ölüm köməyim olsun!..

Bunu "Qoşa qanad" kitabında elm ilə sənətə həyatın dialektik vəhdəti kimi baxan Xudu Məmmədovun elm-ədəb-irfan manifestinin epiqrafı hesab etmək olarsa, epiloq təsiri bağışlayan başqa bir bayatısını da xatırlayaq:

Bu qala bizim qala,
Qaldıqca bizim qala.
Tikmədim – özüm qalam,
Tikdim ki, izim qala...

"Tikdim ki..." ?

Sözsüz, o, inşaatçı deyildi – nə isə tikəydi (gözəl dizayner, memar və rəssamlıq zövqü, qeyri-adi rəsm, həndəsi fiqur, konstruksiya qabiliyyətləri olsa belə). O öz "iz" tikintilərini böyük elmi işləri, kəşfləri, ictimai-fəlsəfi irsimizi zənginləşdirən frazalarıı ilə apardı. Auditoriyalarda, akadem-toplantı, partiya-hökumət yığıncaqları, sadə el-oba məclislərində (ştatlı agent və ştatdankənar çuğulçuları vecinə almadan) etdiyi irfani dissidentliyi, televiziya ekranında alliterasiya adına işlətdiyi "xalq" – "qalx" kimi kəlmələrilə hörürdü. Onun Azərbaycan SSR EA-da Moskva və Leninqraddan gəlmiş yüksək çinli nümayəndələr (hətta bir Sov. İKP MK Siyasi Bürosu üzvü) ilə mübahisəsi isə İttifaq dövrünün "fundamental sükut"unu pozan "məxfi xəbərlər"dən sayılırdı. Həmin yığıncaqda onlardan biri (tez-tez X.Məmmədova baxa-baxa) son vaxtlar Azərbaycanda "auditoriyalardanxaric dərslər" deyilməsi, şairlərdən birinin (R.Rzanın) "Hər şey bölünəndə Bakının da püşkünə beynəlmiləlçilik düşüb" kimi yanlış ədəbi nümunələr və sair siyasi səbatsızlıqlar hesabına "bənzərsiz Bakı beynəlmiləlçiliyi"nə xal düşdüyündən danışıb, tez-gec bunun hesabatının veriləcəyini vurğulayır. Bu təhdidlərə dözməyən X.Məmmədov "ne uqrajayte, pajaluysta" deyir və şair Abbas Abdulla da ona qoşulur. Bəyan edirlər ki, beynəlmiləlçilik yaxşı şeydir, ancaq – müttəfiq respublikalarda milliliyin inkarı, aşağılanması hesabına yox! Əgər beynəlmiləlçilik sizin vurğuladığınız dərəcədə vacibdirsə, onda gəlin bunu tək elə teatr, kino, bulvar, kolbasa, sosiska, salo və s. sarıdan bolluq yaşayan Bakıda yox, İmişlinin pambıq tarlalarında, Zaqatalanın tütün, Lənkəranın çay plantasiyalarında da edək!..

Bəli, o, sosializmlikdən çox, susalizmliklə məşğul olan falş bir "izm"də belə-belə milli iz binövrələri qoya-qoya, sözügedən manifestin inşasına doğru gəlirdi...

> **Tez-tez əsən siyasi-ideoloji rüzgarların (və internasional həmkarlarının) söndürə bilmədiyi bu canlı milli-mənəviyyat çırağı öz yağını, güvən "sığorta"sını özünün tərtəmiz nəfsindən, şəxsi mənafecə büsbütün iddiasız "mən"indən alırdı. Yoxsa heç bir "adam"ı olmayan bu Adamı ilişdirməyə nə varmış ki! Baxmayaraq ki "yuxarılar" da onun adlı-sanlı dostları tərəfindən birmənalı sevildiyini, qeyri-adi energetika və ictimai aliliyinə binaən "Sirri-Xuda" adlandırıldığını bilirdilər. Ünlü şairlərin onu "ömür karvanına qeyrətli söz və əməllər yükləyən", "Sən dənizsən, biz – tərs axan çayların" misralarıyla öydüklərinin fərqində idilər.**

Çoxusu milli-mənəvi "karat"dan məhrum olan bu şəxslər 1953-cü ildə Moskvada keçirilən beynəlxalq elmi konfransda böyük-böyük sovet alimlərinin bu "balaca" azərbaycanlı haqda nələr dediyindən də xəbərdar idilər. O tədbirdə dünyanın elm nəhəngi, britaniyalı Con Bernal isə "mən bu dahi tələbəm haqda söz tapa bilmirəm" deyib duruxmuş, ən natiq sovet akademiki Sıçevin fikrinə belə qüvvət vermişdi: "Bəli, cənablar, müharibənin sökdüyü bu dünyanı yenidən tikmək üçün lazım olan ən möhkəm tərkibli sement artıq hazırdır! Neçə ildir bizim kimi "pensioner" alimlərin nail ola bilmədiyi bu kəşfi 25 yaşlı "pioner", tələbə-alim – cənab Xudu Məmmədov etdi!"

Belə...

1927-ci il dekabrın 14-də Ağdamın Mərzili kəndində doğulub Xudu adını almış, ali təhsil üçün kənddən rayon mərkəzinədək 15 kilometr yolu piyada gəlmiş, Yevlax avtobusuna bilet almaq üçün zənbilinə əl atarkən, atasının qoyduğu cüzi yolxərcinin ögey anası tərəfindən götürüldüyünü bilmiş (hələ sonralar insanların, ümumən dünyanın çeşidli namərdlikləri üzündən üç dəfə intihara cəhd edəsi) 17 yaşlı Xudu 25 yaşında "tələbə-alim", "cənab Xudu Məmmədov" olur. Və həmin il o, Moskvadan Bakıya, Bakıdan Ağdam şəhərinə növbəti bir sərnişin kimi gəlsə də, oradan kəndinə qədər – pişvazına çıxmış camaatın alqış, alxış, fəxr-fəxarət səs-sədaları altında gedir...

Bu el-elat sevgisi, cəmi-camaat rəğbəti, proletari-elitari ümumxalq məhəbbəti Xudu müəllimi bütün ömrü boyu müşayiət etdi. Rəsmi-rəyasət dəyərləndirilmələrinə gəldikdə isə...

Bəli, dünya şöhrətli alim bu dünyadan "Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü"lüyü və "Şərəf nişanı" ordeni ilə getdi...

Buna çoxlarının təəssüfləndiyini görüb-eşitmişəm.

O özü isə...

O özü qətiyyən belə şeylərin fərqinə varmaz, öz iş-gücü haqda heç harda heç nə danışmazdı. Əksinə, orda-burda camaatdan topladığı hikmət külçələrini işləyib, yır-yığıncaqlarda elə həmin xalqa qaytarar, vaxt tapanda yazardı: "Özünçün, ailə-ev üçün işləyərkən yorulmamaq istəyirsənsə, el üçün də çalışmaq gərəkdir".

> **Deyərdi: "Heç kəs eşitmək istəməyən adam qədər kar ola bilməz". Tez-tez təkrar edərdi: "Həyatın böyük çətinlikləri səni böyük məqsədlərdən yayındırırsa, uğurlar uğrunda çəkdiyin əzablar səni üzürsə, Füzulini yenidən oxu, "Koroğlu" uvertürasına bir də qulaq as, muğamlarımızı, saz havalarımızı daha huş-guşla dinlə; sənə yenidən qalxıb irəliləmək həvəsi gələcək"...**
> **Elə atalar sözü, zərbi-məsəllər var ki, adama kitab-kitab mənalar söyləyir, Dədə-Dədə mətləblər aşılayır. Onlardan biri də belə başlayır: "Adam var ki, adamlığın naxşıdır..." Ardını (bir dəfə batdığı palçığa bir də girməyən "üzdəniraq obraz"ın xatirinə) qeyd etmədən deyim ki, Xudu müəllim, doğrudan da, adamlığın naxışı idi!**

Ağlım kəsəndən bəri, elmi yaradıcılığına imkanım daxilində, intellektinə, obrazlı təfəkkürünə, ədəbi-bədii zövqünə, sənət aşiqliyinə, dahiyanə səmimiyyətinə, dostluq istedadına isə kifayət qədər bələd olduğum bu universal şəxsiyyət haqda "adınalayiq bir xatirə" yazmaq arzusunda bulunmuş, lakin hər cəhdimdə bunun onunla müqayisədə mümkünsüzlüyü və öz qələm-qabiliyyət imkansızlığıma dirənmişəm. Həmin o yazılmamış (və deyəsən heç yazılmayası) irihəcmli "portret-xatirə"nin sərLÖVHƏsi isə belə:

"Doyulmaz İnsan"...

Tarixən adamların dərini olub, dayazı olub, yaxşısı, pisi, daha neçə-neçə sifətlisi, "təyin-tamamlıq"lısı olub, var və olacaq. "Çətin adam" ifadəsini də tez-tez eşidirik. Bu ifadənin antonimini isə, məncə, hələ işlədən olmayıb. Ancaq, söhbətlərində, yazılarında, bayatılarında xeyli yeni söz və obrazlar işlətmiş Xudu müəllim bu yeniliyi

də etdirmiş olub; yaxın ətrafının leksikonunda (öz şəxsinə oyatdığı müsbət münasibət "sifət"lərindən biri olaraq) "asan adam" söz birləşməsini də yaratdırıb.

Bəli, Xudu müəllim dünyanın ən asan insanı idi. Dönməz vətəndaşlıq, susmaz ziyalılıq, xalsız paklıq, milli düşüncə davakarlıqları istisna edilməklə, dolanışıq, "mənəm-mənəm"likdən tamam xali təvazökarlıq, qol qoyduğu mürəkkəb kristalloqrafiya sahəsindən tutmuş bütün fərdi-ictimai münasibətlərə qədər – həyatın ən çətin imtahanlarını seçmiş ən asan insan!

Xudu Məmmədov sadə xalqla "mürəkkəb" alimlik arasında ən get-gəlli körpü salan ziyalılardan idi. Bu məqamda onun öz ən yaxın (o vaxtlar "qorxulu beşlik" adlanan) dostları ilə Gədəbəy səfərlərindən birini xatırladım...

...Bu çox qonaqcıl elatda onlara baş çəkənlərin, öz evində qulluq etmək istəyənlərin ardı-arası kəsilmir. Bir-birindən görməli guşələr, içməli çeşmələr üstdə qarşılıqlı ülfət-ünsiyyət – kabab və kələm qonaqlıqları ara vermir. Qonaqlar kababdan doysalar da, yerlilər Bəxtiyar və Şahmar poeziyasından, Xudu, Nurəddin və (Ağdamda adına "Bala Marks" deyilən) Zeynal ziyalılarından doyub-dolanmırlar. Özü də hər bulaq üstdə kəsilən qoyun-quzudan, özləri demiş, "bir kismət" yeyilməmiş, başqa birisi onları növbəti bulaq üstə dəvət edir. Bu israfçılıqdan xoşlanmayan qonaqların, xüsusən "bir gündə bu qədər qoyun kəsərlər?!" deyib-durmuş Nurəddin müəllimin təzə dəvətləri qəbul etmədiyini görən bir kolxoz sədri: "Aya, ağrınız alım, ordan burya gəlib mənim qoyunlarımı yeməmişmi gedəjəksiz?! – deyir, nəzərlərini Xudu müəllimin ikibaşlı təbəssüm gəzişən üz-gözündə saxlayıb əlavə edir: – Qadan alım, a Xudu müəllim, bizim bu tərs eloğlumuza dillənsənə!"

Həmişə hamıdan az yeyən və çoxlarına nisbətdə az deyən Xudu müəllim ikibaşlı təbəssümünü belə açıqlayır: "Ay Nurəddin müəllim, dəymə, qoyunların sayı nə qədər azalsa, bir o qədər yaxşıdır..."

Onların "dost evi-eli səfərləri"ndən daha bir etüd:

...Şəki rayonundakı bir toy məclisindədirlər. Gözəl bir şeir-musiqi şuru və lətifələr seriyasından sonra ortaya "illəti-millət" söhbəti düşür. Kənd müəllimlərindən biri türk dünyasından söhbət salıb, bizim özbək, türkmən, qazax, qırğız, tatar, qaqauz və neçə-neçə başqa qardaşlarımız olduğunu vurğulayırkən, böyürdən biri "Bəs Cənubi Azərbaycan qardaşlarımız?" – deyə, daha bilikli şagird fəxarətilə, Xudu müəllimə baxır. Hər vaxt heç kəsi pərt etməməyə çalışan Müəllim isə, bu milli nüansda sərtlik etməyə bilmir: "Adam özünə "qardaş" deməz..."

"İş"i belə görən partiya-sovet "məlum"larından biri Xudu müəllimə sınayıcı suallar verməyə başlayır və bəzilərinə "mən onu bilmirəm", "bunu deyə bilmərəm" cavabları eşitdikcə, günü-günü gülümsünür. Bundan bərk əsəbiləşən ağsaqqallardan biri: "Nə bici-bici gülürsən, a gülməşəkər! – deyir. – Haindi elə eləmə ki, bir-iki yaman deyib, amanını qırım, ha!"

Vəziyyətin xarablaşdığını görən Xudu müəllim aranı sakitləşdirməyə çalışır: "Narahat olma, əmican. Bayaq barəsində danışdığımız Sokratın "bir onu bilirəm ki, heç nə bilmirəm" sözünə də gülənlər var..."

Neçə-neçə bu qəbil "qiyabi" xatirələrdən ikisini yad etdim, indi də iki əyanisini ərz edim. Doğma kəndində – büsbütün öz layihəsilə tikdirdiyi və orijinallığı ilə hər kəsi heyran edən evində binələnib bu xatirə.

...Damla-damla suallarımla bu canlı elm-irfan dəryasından dalğa-dalğa cavablar qopararam. Gecənin gec vədəsində ortaya atdığım bir mətləblə dəryanı daha da coşdururam. Deyirəm, ay Xudu müəllim, bu başəriyyət niyə belə ədalətsizdir; olanları yaradan şairləri, sənətçiləri daha çox ağırlayır, onlara heykəl qoyur, olmayanları ixtira edən böyük alimlərə isə ("məsələn, Sizin kimi!" sözlərim dilimin ucunda qalır)...

Səhərin açılmasına az, mənim onun izahatları ilə razılaşmağıma isə hələ çox qalıb. O, Füzulinin "qəmzən kimi ustadı var" obrazını heç bir elmin yarada bilməyəcəyi, Bəxtiyar Vahabzadənin bir ceyranın gözündə gördüklərini heç bir alimin tutamayacağı məsələlərindən danışır, bəndənizsə, "əgər alimlər nəqliyyat vasitələrini, telefonu ixtira etməsəydi, bir vaxtlar mən uzaq elli sevgililmlə görüşə gecikər, ötən axşam xəstə anamın vəziyyətindən xəbər tuta bilməzdim" və sair misallar çəkirəm. Hər birinin arxasında məntiq "valyutası" dayanan fikirlər söylәyib geniş şərhlər versə də, "xatircəm" qalıbqalmayacağımdan narahat olan bu həssas insan, qeyri-adi bir epik-"folklorik" müqayisəsilə mənim bu "şairanə" dirənişimə xitam verdi: "Ay Tahir, bu dünyada bir elm evi var; alimlər zaman-zaman gəlib ona – az, ya çox, pis, ya yaxşı – suvaq çəkib gedirlər, sənətkarların isə – koma, yaxud saray olsun – hər birinin ayrıca evi olur"...

Hə, deməli, həm də nə? "Heç" nə; böyük bir elm adamı böyüklübalacalı sənət adamları tərəfində...

Bu məqamda "hər kəs közü öz qabağına çəkər" məsəlini də xatırlamalı...

İkinci əyani xatirəm, televiziyonçular demişkən, "bir azdan". Çünki bu an məni dəli bir şagirdlik tutub və belə bir yarımbaşlığa səsləyir:

Canlı məktəb

Təhsilcə geoloq, ixtisasca kristalloqraf-kimyaçı olan bu alim nə qədər elm adamı idisə, bir o qədər də el adamı idi. Tarixən yalnız əkin-biçinə məhkum edilmiş xalqımızın bir parası onun kristalloqrafik ornamentlər yaradıcılığından, "Sənət təbiətin öyrənilməsində strategiya, elm isə taktikadır" kimi hikmətlərindən, "Cansızlardan canlı aləmə körpü atan"lığından (C.Bernal) o qədər də baş aça bilmirdi. Ancaq onun özüylə beş-on kəlmə kəsdikcə, neo "məclisiüns"lərdə, efir-ekranda söhbətlərini dinlədikcə ayılırdılar ki, bu anlaşılmazlıqların çoxusunun təqsiri alimdə yox, aləmdədir...

Xatirələrində yazır ki, uşaqlıqda qır-saqqız suallarıyla yaşlı qohum-əqrəbasını, xüsusən də atasını cana doyururmuş. Kövşənlərdən başqa, Qarqar çayı yatağından selinti (təndir-soba üçün oduncaq) topladıqları vaxtlarda əlinə fürsət düşər, atasına "sütül", "süsən sünbül" kimi sözlərin mənası, çaylaq daşlarının ilahi bərbəzəyi, "içəlat"ı haqda qədərsiz suallar verərmiş. Kolxoz sədri vəzifəsindən göndərildiyi "repressiya səfəri" və cari gün-güzəran fikirlərindən cana doymuş Surxay kişi isə hərdən qəzəblənərmiş: "Ay bala, bu suallar Stalin yoldaşın atalıq qayğısı sayəsində boş qalmış çuvallarımızı doldurmur, təndirimizi, puçumuzu yandırmır ey, yığ!.."

Onunçün hər yer, hər məkan, hər nöqtə ömrü boyu məktəb olub. O bu "məktəb"ləri gəzə-gəzə, görə-görə də oxuyub. O qədər mür-mütaliə edib ki, sonda özü də bir məktəb olub. Xudu müəllimdə hamıyayetər mənəvi pay, ədəb-irfani ziya vardı. O, mükəmməl sənət, incəsənət timsallı bir varlıq idi; aydın və gözəl musiqi, füsunkar tablo, monumental heykəltəraşlıq, memarlıq nümunələri kimi – hamıya çatırdı.

Xudu müəllimin el-oba sevgisində, "qara camaat" ixtilatında bir Leyli-Məcnunluq vardı. Hər dəfə də səfərdən fəlsəfi qənaətlərlə qayıdardı. Yetmişinci illərin axırlarında uçqar rayonların birindən qayıdıb orada gördüyü tər-təbii yenilikləri öyməklə bərabər, eyhamından da qalmadı: "Kənd görmək istəyirsinizsə, tələsin, – dedi, – kənd qurtarır... Xoruz banlarını, mal-davar mələrtisini "Volqa"-"Jiquli" siqnalları əvəzləyir, Alı kişiyə "Alik əmi", aşıx-sazəndələrə "çalançılar" deyilməyə başlanıb..."

Onun dostlarının hamısı, tələbələrinin əksəriyyəti milli keyfiyyət daşıyıcıları idi. Birincilər – yəni dostları ona, əsasən, həyati baxış və xarakter naxışlarına görə yovuşub-yaxınlaşırdılar (əslində, elm və millət azarından savay heç nəyi, hətta kiməsə bir çay qonaqlığı vermək imkanı olmayan bu kristal kristalloqrafın yanında qeyri-millilərin nə işi vardı, axı?!). İkincilər – konkret kontingentli dövlət universiteti və qeyri-məhdud saylı "çöl" universiteti tələbələri isə onun şəxsi nümunəviliyi, parlaq ziyası, yorulmaz çaba-çalışmaları ilə bağlıydı. Heç bir kitab-jurnala sığışmayası o tələbələrin adlarını çəkmək çətin olsa da, dostlarından bəzilərini xatırlatmaq mümkün: dünyaca məşhur Çingiz Aytmatov, Türk-Turan məlumlarından Cavad Heyət, Bəxtiyar Vahabzadə, Azad Mirzəcanzadə, vətəndaşlıq məramları bütün Azərbaycana bəlli Nurəddin Rza, Şahmar Əkbərzadə, Zeynal Məmmədov və başqaları.

Bu dostlar içərisindəki "qorxulu beşlik" – B.Vahabzadə, X. Məmmədov, N.Rzayev, Ş.Əkbərzadə, Z.Məmmədov isə canlı-gəzəri Vətən timsalında idi. Bunlar o vaxtlar milli-məxfi söhbətlər üçün tez-tez "Bakı-Tbilisi" sərnişin qatarı ilə "ORA və GERİ" səfərləri edərdilər. B.Vahabzadənin 60 illik yubileyində iştirakı günlərində bu "beşlik"lə yaxından tanış olan Çingiz Aytmatov Qırğızıstana qayıtdıqdan bir gün sonra onların hərəsinə bir teleqram vurmuşdu. Xudu Məmmədova: "Siz məndən tək elə 1 il 2 gün yox, bütün parametrlərlə böyüksünüz, mənim əziz Xudu müəllimim!.." Zeynal Məmmədova teleqramından: "Xoşbəxtsiniz ki, sizdə bir kupelik o qəbil sərnişinlər var..."

Elə bu məqamda, vəd etdiyim əyani xatirə.

...1980-ci ilin yayı. Qarabağın Arazqırağı kəndlərindən olan Əhmədalılarda toydur. DTK-nın rayon şöbəsinin sədri o vaxtlar üçün "misilsiz" hesab edilən bir cəsarətlə Xudu müəllimlə Şahmar Əkbərzadəni gecəyarısı "Araz-stroy" deyilən tikintinin körpüsündən o taya – Güney Azərbaycana keçirir. Söz düşəndə "Vətənimizin can yarısı" dediyi o tayımızla o on-on beş dəqiqəlik vüsalında bu Adam nələr çəkmir, nələr etmir?! Gecənin zil qaranlığında diz çöküb öpdüyü torpaqda çiçək axtarır, çəmən qoxlayır, həsrət otları yolur. Daha nələr deyib, nələr etdiyindən xəbərdar olmağınızçünsə, gərək həmin günün səhərisi, onun dili ağzına sığmayan şahidi - Şahmar Əkbərzadəni eşitmiş və ya heç olmasa, bir həftə sonra yazdığı şeirini oxumuş olaydınız, canım oxucular!..

Ertəsi gün onu həmişəkindən daha şad-xürrəm görən toy adamları (bu kənddə üçüncü oluşuydu) sualı suala caladılar, ötəkilərdən daha yaxın pərvanələşdilər. Kənd xəstəxanasının baş həkimi "qədəminizə qurban", "mənalarınıza can verim" deyənləri bir baş da üstələyib: "Ay aydan arı, sudan duru Xudu müəllim! Ay bu xalqın varı Məmmədov, aladı, hər şey gözəldi, amma heyif ki, içmirsiz, şərəfinizə qaldırdığımız badələrə bir avtoqraf badə toxundurmursuz", – dedi. Xudu müəllim isə özünəməxsus təbəssümüylə bu kəndin qonaqpərvərliyindən, əsrin əvvəllərindəki qaçaq-qoçaqlığından bir xeyli danışıb, sir-sifətinin çiçəyini çırtladan ötən gecəki "sirr"in eşqi ilə söhbətini belə yekunlaşdırdı: "Mənim içib-içməməyimi neynirsiz, qardaşlar! Siz məndən dəmlik istəyin. Mən dünəndən dəməm..."

Sabahısı onu öz rayonundan qatarla yola salırdıq. "Sərnişinlərdən xahiş olunur..." elanından sonra o, yarıkönül vaqona qalxdı və bir an keçmiş qayıdıb yerə düşdü. "Ay Zeynal müəllim, – dedi, – sən Allah, vaxt elə, sabahda-birigündə Bakıya gəl. Srağa gecə o tayımızda gördüklərimi, lətifəsi insandan iraq, gövşəyib qurtara bilmirəm! Gəl, bir əməlli-başlı paylaşaq...".

Bütün şüurlu ömrü uzunu canında-qanında istiqlal eşqi daşıyan, sözündə-söhbətində milli azadlıq mücadiləsi aparan bu insan, təəssüf ki, öz ana arzusunun mənzilbaşına üç il qalmış dünyasını dəyişdi. Özü də bu sevgili mücadilənin ilk ritmi üstdə – Qarabağ yanğısının əlimyandı məqamında. Dünyadəyişmə məkan-mənzili isə bir Tanrı peşkəşi idi; canından artıq sevdiyi Üzeyir bəyin ev-muzeyi!..

Vəfatının ilk ildönümündə Ş.Əkbərzadə tibb institutunda təşkil etdiyi anım gecəsinə məni də dəvət etdi və təkidlə çıxış etməyimi istədi. Gördüm, hər kəs bu Adama hədsiz məhəbbətlə və o dövrün ab-havası üstdə çox yanğılı danışır, mən də, yüngülcə bir "giriş"dən sonra dedim, onsuz da hamı gec-tez bu dünyadan gedirsə, nə yaxşı ki, Xudu müəllim bizim dövrümüzdə vəfat etdi; bu müqəddəs ağrı, kədər bizə qismət oldu...

Sonda da bir nəzm gərəkir. Özü də elə o vaxtlar ədəbi dissidentliyə özünəməxsus dividendlər gətirmiş Məmməd Arazın elmdəki bu həmkarına ithaf etdiyi nəzm:

Bax dongar dəvənin səbət yükünə,
Bənzəyir içiboş şöhrət yükünə,
Ömür karvanının sənət yükünə
Bir-iki qeyrətli söz yükləməsək –
Sən kimə gərəksən, mən kimə gərək?..

Tahir Abbaslı